

MUSIQA TA'LIMIDA O'QUVCHILARNING IJTIMOIY KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI

**Karimova Xushnavozxon
G'afforjon qizi**

*Qo'qon davlat universiteti, "Musika
nazariyasi" kafedrası,
70110601 — "Musika ta'limi va san'at"
yo'nalishi 1-bosqich magistranti*

**Asqarova Sohibaxon
Muhammadjonovna**

*Ilmiy rahbar: Qo'qon davlat universiteti
o'qituvchisi*

Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada musiqa ta'limida o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirishning samarali usullari ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida ijtimoiy kompetensiya o'quvchining faqat muloqotga kirisha olishi yoki jamoada o'zini tutishi bilan cheklanmaydi, balki hamkorlik qilish, empatiya bildirish, mas'uliyatni his etish, o'z fikrini madaniyatli ifodalash, boshqalarning nuqtayi nazarini hurmat qilish, hissiy holatni boshqarish, ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish va umumiy faoliyatda faol ishtirok etish kabi ko'nikmalar majmuasini anglatadi. Musika ta'limi bu jarayonda alohida pedagogik imkoniyatlarga ega, chunki qo'shiq kuylash, xor ijrosi, ansambl faoliyati, musiqa tinglash, asar mazmunini muhokama qilish, improvizatsiya, ritmik harakatlar, milliy musiqiy merosni o'rganish va konsert dasturlarini tayyorlash o'quvchilardan o'zaro eshitish, hamkorlik, intizom, hissiy sezgirlik va jamoaviy mas'uliyatni talab qiladi. Maqolaning maqsadi musiqa ta'limi jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metodlarni aniqlash, tizimlashtirish va nazariy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqotda pedagogik, psixologik va musiqiy ta'limga oid ilmiy adabiyotlar tahlili, zamonaviy ijtimoiy-emotsional ta'lim yondashuvlarini qiyosiy talqin qilish, shuningdek, musiqa darslarida qo'llash mumkin bo'lgan didaktik metodlarni modellashtirish usullaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirishda xor va ansambl asosidagi hamkorlikda o'qitish, dialogik musiqa tinglash, musiqiy loyihalarda rollarni taqsimlash, reflektiv suhbat, madaniy jihatdan mazmunli repertuar tanlash, improvizatsion muloqot, o'zaro baholash va ijroga asoslangan jamoaviy faoliyat eng samarali usullar sirasiga kiradi. Maqolada musiqa ta'limi faqat badiiy-estetik tarbiya vositasi emas, balki o'quvchilarni ijtimoiy jihatdan yetuk, muloqotga ochiq, hamkorlikka tayyor va madaniy

qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalashning muhim pedagogik maydoni ekanligi asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar:	musiqa taʼlimi, ijtimoiy kompetensiya, ijtimoiy-emotsional taʼlim, xor pedagogikasi, ansambl ijrosi, hamkorlik, empatiya, muloqot madaniyati, estetik tarbiya, oʻquvchi shaxsini rivojlantirish.
-----------------------	--

KIRISH

Zamonaviy taʼlim tizimida oʻquvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish eng dolzarb pedagogik vazifalardan biri sifatida qaralmoqda, chunki bugungi jamiyatda taʼlim oluvchi shaxsdan faqat fan boʻyicha bilimlarni egallash emas, balki samarali muloqotga kirisha olish, jamoada ishlash, ijtimoiy vaziyatlarni toʻgʻri anglash, masʼuliyatli qaror qabul qilish, madaniy xilma-xillikka hurmat bilan munosabatda boʻlish va oʻzining shaxsiy imkoniyatlarini jamiyat manfaatlarini bilan uygʻunlashtira olish talab etiladi. Raqamli kommunikatsiya kengayib borayotgan, ijtimoiy munosabatlar murakkablashayotgan va kasbiy faoliyatda jamoaviy ijodkorlik muhim ahamiyat kasb etayotgan hozirgi davrda taʼlim sifati faqat oʻquvchining nazariy bilimlarni qay darajada oʻzlashtirgani bilan emas, balki uning insonlar bilan munosabat qurish, hamkorlik qilish, oʻz fikrini asoslash va boshqalarning fikrini tinglash madaniyati bilan ham belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan musiqa taʼlimi oʻquvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirishda nihoyatda muhim oʻrin tutadi. Musiqa inson ruhiyati, hissiyoti, tafakkuri va ijtimoiy tajribasini oʻzida mujassam etgan sanʼat turi boʻlib, u shaxsni estetik jihatdan boyitish bilan birga uni muloqotga, hamkorlikka, oʻzaro eshitishga va badiiy tajriba orqali ijtimoiy qadriyatlarni anglashga yoʻnaltiradi. Qoʻshiq kuylash, xor ijrosida qatnashish, ansamblida ijro etish, musiqiy asarni tinglash va tahlil qilish, kuy mazmuni yuzasidan fikr almashish, milliy va jahon musiqa namunalarini solishtirish, konsert dasturini tayyorlash kabi faoliyat shakllari oʻquvchini tabiiy ravishda ijtimoiy jarayonga jalb etadi. Masalan, xor ijrosida oʻquvchi oʻz ovozi boshqalarning ovozi bilan moslashtirishni, umumiy ohangni eshitishni, dirijyor koʻrsatmasiga amal qilishni, jamoaviy ritmni his etishni va shaxsiy xohishni umumiy badiiy maqsadga boʻysundirishni oʻrganadi. Ansambl ijrosi esa rollarni anglash, sherikni qoʻllab-quvvatlash, oʻz vaqtida kirish, umumiy ijro sifatiga masʼul boʻlish kabi koʻnikmalarni rivojlantiradi. Musiqa tinglash va asar mazmunini muhokama qilish jarayonida oʻquvchi turli estetik qarashlarni hurmat qilish, oʻz fikrini madaniyatli ifodalash, boshqa talqinlarni qabul qilish va musiqiy obrazlar orqali insoniy kechinmalarni tushunishga oʻrganadi. Demak, musiqa taʼlimi ijtimoiy kompetensiyani nazariy tushuncha sifatida emas, balki amaliy tajriba sifatida shakllantirish imkonini beradi. Pedagogik adabiyotlarda ijtimoiy kompetensiya shaxsning jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun zarur boʻlgan kommunikativ, axloqiy, emotsional va faoliyatga oid qobiliyatlar majmuasi sifatida talqin qilinadi. Bu kompetensiya oʻquvchining oʻzini anglash, boshqalarni tushunish, nizoli vaziyatlarni hal etish, hamkorlik qilish va jamoaviy maqsad sari harakatlanish qobiliyatlari bilan bevosita bogʻliqdir [1]. Musiqa taʼlimida ushbu kompetensiyaning shakllanishi bevosita badiiy faoliyat mazmuniga tayanadi. Har bir musiqiy faoliyat oʻzida ijtimoiy vazifani ham olib yuradi: qoʻshiq

kuylash — umumiy nafas va ohangni his etish, ansambl ijrosi — sheriklikni anglash, musiqa tinglash — hissiy hamdardlikni shakllantirish, improvizatsiya — ijodiy ishonch va javob qaytarish qobiliyatini rivojlantirish, repertuar tanlash esa madaniy qadriyatlarni anglashga xizmat qiladi. Shu bois musiqa o'qituvchisi faqat nazariy bilim beruvchi yoki ijro texnikasini o'rgatuvchi mutaxassis emas, balki o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional rivojlanishini boshqaruvchi pedagogik yetakchi sifatida ham faoliyat yuritishi zarur. Mazkur maqolaning dolzarbligi aynan shundaki, amaliy ta'lim jarayonida musiqa darslarining ijtimoiy-tarbiyaviy imkoniyatlari ko'pincha to'liq ishga solinmaydi. Ayrim hollarda darslar asosan qo'shiqni yod olish, nota savodxonligini o'rganish yoki konsertga tayyorgarlik bilan cheklanib qoladi, natijada o'quvchilarning hamkorlik, muloqot va refleksiya ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyati yetarli darajada foydalanilmaydi. Shunday ekan, musiqa ta'limida ijtimoiy kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi metodlarni tizimli aniqlash va ularni dars jarayoniga integratsiya qilish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Tadqiqotning obyekti — musiqa ta'limi jarayoni, predmeti esa musiqa ta'limida o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish metodlari hisoblanadi. Tadqiqotning maqsadi musiqa ta'limi jarayonida o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali usullarini aniqlash va pedagogik jihatdan asoslashdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun ijtimoiy kompetensiya tushunchasining mazmunini yoritish, musiqiy faoliyatning ijtimoiy-rivojlantiruvchi imkoniyatlarini aniqlash, xor, ansambl, tinglash, muhokama, improvizatsiya va loyiha faoliyati asosida shakllanadigan kompetensiyalarni tahlil qilish, o'qituvchining metodik vazifalarini belgilash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish vazifalari qo'yildi. Tadqiqot faraziga ko'ra, musiqa ta'limi interaktiv, hamkorlikka asoslangan, reflektiv va madaniy mazmunli faoliyat sifatida tashkil etilganda o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasi an'anaviy reproduktiv darslarga nisbatan samaraliroq rivojlanadi.

METODLAR

Mazkur maqolaning metodologik asosini pedagogik va psixologik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, ijtimoiy kompetensiya tushunchasini musiqiy ta'lim kontekstida talqin etish, zamonaviy ijtimoiy-emotsional ta'lim yondashuvlarini qiyosiy o'rganish, musiqa darslarining didaktik imkoniyatlarini modellashtirish hamda ilg'or pedagogik tajribalarni umumlashtirish tashkil etadi. Tadqiqotning birinchi bosqichida "ijtimoiy kompetensiya" tushunchasi mazmunan tahlil qilindi va u muloqot, hamkorlik, empatiya, mas'uliyat, hissiy o'zini boshqarish, ijtimoiy vaziyatni anglash, madaniy bag'rikenglik va jamoaviy faoliyatda faol qatnashish kabi tarkibiy qismlar orqali izohlandi. Bunday yondashuv ijtimoiy-emotsional ta'lim nazariyalariga mos keladi, chunki zamonaviy pedagogikada shaxsning ijtimoiy rivojlanishi uning o'zini anglash, o'zini boshqarish, boshqalarni tushunish, munosabat qurish va mas'uliyatli qaror qabul qilish qobiliyatlari bilan chambarchas bog'liq deb qaraladi [2]. Tadqiqotning ikkinchi bosqichida musiqa ta'limidagi asosiy faoliyat turlari — qo'shiq kuylash, xor ijrosi, ansambl mashg'ulotlari, musiqa tinglash, musiqiy asar tahlili, ritmik harakatlar, improvizatsiya, konsert tayyorlash, guruhij ijodiy topshiriqlar va o'zaro baholash jarayonlari pedagogik tahlil qilindi. Ushbu faoliyatlar faqat badiiy-estetik vazifa sifatida emas, balki ijtimoiy munosabatlarni shakllantiruvchi amaliy pedagogik vaziyat sifatida ko'rib chiqildi. Masalan, xor ijrosi o'quvchilarda o'zaro eshitish, intizom va

umumiy natija uchun javobgarlikni rivojlantirsa, ansambl faoliyati rollarni taqsimlash, hamkorlikda ijro etish va sherikning harakatiga moslashish ko'nikmalarini shakllantiradi. Musiqa tinglash dialogik shaklda tashkil etilganda o'quvchilar turli talqinlarni qabul qilish, o'z estetik qarashini asoslash va boshqalar fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lishni o'rganadi. Tadqiqotning uchinchi bosqichida an'anaviy va zamonaviy musiqa ta'limi yondashuvlari qiyosiy tahlil qilindi. An'anaviy yondashuv ko'proq ijro intizomi, repertuarni o'zlashtirish, nota savodxonligi va musiqiy merosni o'rganishga yo'naltirilgan bo'lsa, zamonaviy yondashuv interfaollik, ijodkorlik, shaxsiy tajriba, loyiha faoliyati, refleksiya va madaniyatlararo muloqotni kuchaytiradi. Maqolada bu ikki yondashuv bir-biriga zid emas, balki bir-birini to'ldiruvchi pedagogik imkoniyat sifatida talqin qilindi. Milliy musiqa merosi, xalq qo'shiqlari, maqom an'analari, o'zbek bastakorlari ijodi va jahon musiqa namunalari zamonaviy metodlar bilan uyg'unlashtirish ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Tadqiqotning to'rtinchi bosqichida didaktik model ishlab chiqildi. Ushbu modelga ko'ra, musiqa darsi ijtimoiy kompetensiyani shakllantiruvchi jarayon sifatida maqsad, mazmun, metod, o'qituvchi faoliyati, o'quvchi faoliyati va kutilayotgan natijalar birligida tashkil etilishi kerak. Modelning asosiy g'oyasi shundan iboratki, o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasi faqat ma'ruza yoki nasihat orqali emas, balki takroriy ravishda ijtimoiy tuzilmaga ega musiqiy vaziyatlarda qatnashish orqali rivojlanadi. Bunday vaziyatlarda aniq badiiy maqsad, taqsimlangan rollar, muloqot qoidalari, guruh natija, refleksiya imkoniyati va baholash mezonlari mavjud bo'lishi lozim. Tadqiqotning beshinchi bosqichida samaradorlik mezonlari belgilandi. Musiqa ta'limida ijtimoiy kompetensiyani baholash faqat raqamli ko'rsatkichlar bilan cheklanmaydi; bunda o'quvchilarning guruhda ishtirok etishi, o'zaro munosabat sifati, muloqot madaniyati, mas'uliyatni qabul qilishi, hissiy munosabati, boshqalarga yordam berishi va ijtimoiy ko'nikmalarni boshqa vaziyatlarga ko'chira olishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli maqolada taklif etilgan metodlar ularning barcha o'quvchilarni jalb etish darajasi, ijobiy o'zaro bog'liqlik yaratish imkoniyati, musiqiy mazmun bilan uzviyligi, refleksiya imkoniyati, yosh xususiyatlariga moslashuvchanligi va real dars jarayonida qo'llash qulayligi asosida nazariy baholandi. Tadqiqot metodologiyasida insonparvarlik tamoyili alohida o'rin tutadi. Har bir o'quvchi darsda faqat ijrochi emas, balki o'z ovozi, hissiyoti, tajribasi va madaniy dunyoqarashiga ega bo'lgan shaxs sifatida ko'rilishi lozim. Musiqa darsida o'quvchilarning vokal qobiliyati, sahna oldida o'zini tutishi, oilaviy musiqiy tajribasi, temperament va ishonch darajasi turlicha bo'lishi mumkin. Agar o'qituvchi faqat texnik ijro sifatini baholasa, tortinchoq yoki qobiliyatiga ishonchi past o'quvchilar faoliyatdan chetlashishi ehtimoli kuchayadi. Aksincha, rollar xilma-xil taqsimlansa, har bir o'quvchi o'z imkoniyati doirasida guruhga foyda keltirishi mumkin: biri ritmni boshqaradi, biri asar tarixi haqida ma'lumot tayyorlaydi, biri ijrodagi emotsional ifodani tahlil qiladi, biri guruh mashg'ulotini muvofiqlashtiradi, yana biri sahna ko'rinishi yoki raqamli taqdimot tayyorlaydi. Bunday metodik yondashuv musiqiy ta'limning inklyuziv va ijtimoiy-tarbiyaviy samaradorligini oshiradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limida o'quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish yetti asosiy metodik yo'nalish orqali samarali amalga

oshiriladi: hamkorlikka asoslangan musiqiy ijro, dialogik musiqa tinglash, reflektiv muloqot, madaniy mazmunli repertuar tanlash, improvizatsion o‘zaro ta’sir, loyiha asosidagi badiiy faoliyat va shakllantiruvchi o‘zaro baholash. Birinchi yo‘nalish — hamkorlikka asoslangan musiqiy ijro, ayniqsa xor va ansambl faoliyati orqali namoyon bo‘ladi. Bu metodda o‘quvchilar individual harakatni umumiy badiiy maqsad bilan uyg‘unlashtirishni o‘rganadilar. Xor ijrosi o‘quvchini o‘z ovozi eshitish bilan birga umumiy ovoz uyg‘unligini his etishga, ansambl ijrosi esa vaqt, ritm, dinamika, rol va mas’uliyatni anglashga o‘rgatadi. Bu metodning ijtimoiy ahamiyati shundaki, yakuniy natijaga faqat barcha ishtirokchilar birgalikda harakat qilgandagina erishiladi. Ikkinchi yo‘nalish — dialogik musiqa tinglash bo‘lib, bunda musiqa tinglash faqat asarning tempi, janri yoki kayfiyatini aniqlash bilan cheklanmaydi, balki o‘quvchilarning ichki kechinmalari, tasavvurlari, madaniy qarashlari va estetik fikrlari bilan bog‘lanadi. O‘quvchilar bir asarni turlicha anglash mumkinligini tushunadilar, o‘z talqinini musiqiy dalillar bilan asoslashni o‘rganadilar va boshqalarning fikrini hurmat qilish ko‘nikmasini rivojlantiradilar. Uchinchi yo‘nalish — reflektiv muloqot bo‘lib, u har bir musiqiy faoliyatdan keyin “Biz qanday ijro etdik?” savoli bilan birga “Biz qanday hamkorlik qildik?”, “Kim guruhga yordam berdi?”, “Qanday qiyinchilikni birgalikda yengdik?”, “Keyingi safar muloqotimizni qanday yaxshilashimiz mumkin?” kabi savollar orqali amalga oshiriladi. Refleksiya musiqiy tajribani ongli ijtimoiy tajribaga aylantiradi. To‘rtinchi yo‘nalish — madaniy mazmunli repertuar tanlashdir. Musiqa xalqning tarixi, qadriyatlari, urf-odatlar va ruhiy dunyosi bilan bevosita bog‘liq bo‘lganligi sababli, milliy qo‘shiqlar, maqom namunalari, o‘zbek bastakorlari asarlari, jahon klassikasi va turli xalqlar musiqasini o‘rganish o‘quvchilarda madaniy o‘zlikni anglash, boshqa madaniyatlarga hurmat va ijtimoiy bag‘rikenglikni shakllantiradi. Beshinchi yo‘nalish — improvizatsion o‘zaro ta’sirdir. Ritmik savol-javob, melodik davom ettirish, tana perkussiyasi, guruhiy tovush manzarasi yoki kichik ijodiy topshiriqlar orqali o‘quvchilar bir-birining g‘oyasiga javob qaytarish, kutilmagan vaziyatga moslashish, xatodan qo‘rqmaslik va ijodiy ishonch hosil qilishni o‘rganadilar. Oltinchi yo‘nalish — loyiha asosidagi badiiy faoliyatdir. Sinf konserti, mavzuli musiqiy kecha, bastakor hayoti bo‘yicha taqdimot, xalq qo‘shiqlari tadqiqoti, multimedia ijrosi yoki kichik musiqiy sahna ko‘rinishini tayyorlash jarayonida o‘quvchilar vazifalarni taqsimlaydi, vaqtni rejalashtiradi, guruhdagi nizolarni hal qiladi, umumiy natija uchun javobgarlikni his etadi. Yettinchi yo‘nalish — shakllantiruvchi o‘zaro baholash bo‘lib, bunda o‘quvchilar bir-biriga tanqid emas, balki konstruktiv fikr bildirishni o‘rganadi. Masalan, “sen yomon kuylading” deyish o‘rniga “ritming aniq bo‘ldi, ammo ikkinchi jumlada kirishni biroz yumshoqroq qilish mumkin, keling, birga takrorlaymiz” tarzidagi mulohaza muloqot madaniyatini shakllantiradi. Natijalar shuni ham ko‘rsatadiki, bu metodlarning samaradorligi bevosita o‘qituvchining pedagogik pozitsiyasiga bog‘liq. Agar o‘qituvchi o‘quvchilarni faqat passiv ijrochi sifatida ko‘rsa, ijtimoiy kompetensiya sust rivojlanadi. Agar o‘qituvchi darsda psixologik xavfsizlik muhitini yaratsa, rollarni adolatli taqsimlasa, o‘zaro yordamni rag‘batlantirsa, ochiq savollar bersa, hurmatli muloqot namunasini ko‘rsatsa va baholashda musiqiy sifat bilan birga hamkorlik sifatini ham hisobga olsa, ijtimoiy kompetensiya tizimli shakllanadi. Musiqa darsida ijtimoiy kompetensiyaning turli tarkibiy qismlari bir vaqtning o‘zida rivojlanadi:

muloqot ko'nikmalari — suhbat va fikr almashish orqali, hamkorlik — xor va ansambl faoliyati orqali, empatiya — musiqiy obrazlarni his etish orqali, mas'uliyat — konsertga tayyorgarlik va ijro orqali, madaniy ong — repertuar tanlash orqali, hissiy o'zini boshqarish — ifodali ijro orqali, ijtimoiy qaror qabul qilish esa guruhiy rejalashtirish orqali shakllanadi. Shunday qilib, musiqa darsi o'quvchilarning nafaqat estetik didini, balki ijtimoiy yetukligini ham rivojlantiruvchi muhim ta'limiy maydonga aylanadi.

MUHOKAMA

Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, musiqa ta'limida ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish darsning an'anaviy ijro markazli modelidan ijtimoiy-interaktiv badiiy-pedagogik modeliga o'tishni talab qiladi. Bu vokal aniqlik, ritm, intonatsiya, nota savodxonligi, musiqa nazariyasi yoki bastakorlar ijodini o'rganish ahamiyatini kamaytiradi degani emas; aksincha, musiqiy sifat ijtimoiy hamkorlik orqali erishilganda yanada chuqur pedagogik mazmun kasb etadi. Toza kuylayotgan xor faqat texnik jihatdan muvaffaqiyatli emas, balki ijtimoiy jihatdan ham tashkil topgan jamoa hisoblanadi. Uyg'un ijro etayotgan ansambl nafaqat musiqiy mahoratni, balki o'zaro eshitish va sheriklik madaniyatini ham namoyon qiladi. Asar yuzasidan hurmat bilan fikr almashayotgan sinf esa faqat estetik idrokni emas, balki kommunikativ madaniyatni ham rivojlantiradi. Shu sababli musiqa o'qituvchisi har bir darsni ikki yo'nalishda — badiiy mahorat va ijtimoiy rivojlanish birligida loyihalashi zarur. Amaliyotda uchraydigan asosiy muammolardan biri shundaki, musiqa darslari soat jihatidan cheklangan bo'lib, o'qituvchilar ko'pincha konsert dasturiga tayyorgarlik, qo'shiq o'rgatish yoki nazariy mavzuni tushuntirish bilan band bo'ladilar. Biroq ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish alohida qo'shimcha vaqt talab qiladigan jarayon emas, balki mavjud musiqiy faoliyatni boshqacha tashkil etish natijasida yuzaga keladi. Masalan, qo'shiq o'rgatishda o'qituvchi o'quvchilarni kichik guruhlarga ajratib, bir guruhga ritm, ikkinchisiga diksiya, uchinchisiga emotsional ifoda, to'rtinchisiga asarning mazmuniy-tarixiy izohini tayyorlash vazifasini topshirishi mumkin. Keyin guruhlar o'z natijalarini bir-biriga tushuntiradi. Bunda musiqiy mazmun yo'qolmaydi, aksincha, hamkorlik, mas'uliyat va muloqot madaniyati shakllanadi. Yana bir muhim muammo — o'quvchilarning darsdagi ishtiroki teng bo'lmasligidir. Ba'zi o'quvchilar faol, ovozi baland, sahnaga chiqishga tayyor bo'lsa, boshqalari tortinchoq yoki o'z qobiliyatiga ishonchsiz bo'lishi mumkin. Agar dars faqat faol o'quvchilar hisobiga tashkil etilsa, ijtimoiy kompetensiya to'liq rivojlanmaydi. Shuning uchun o'qituvchi rollarni xilma-xil taqsimlashi kerak. Kimdir kuylaydi, kimdir ritmik jo'rlik qiladi, kimdir asar mazmunini izohlaydi, kimdir guruh ishini tashkil etadi, kimdir sahna madaniyati yoki texnik yordam bilan shug'ullanadi. Bu yondashuv har bir o'quvchining jamoa uchun foydali ekanligini ko'rsatadi. Musiqa ta'limida psixologik xavfsizlik ham alohida ahamiyatga ega. Qo'shiq kuylashda o'quvchi o'z ovozini namoyon qiladi, ovoz esa shaxsning ichki dunyosi bilan bevosita bog'liq. Agar sinfda mazax qilish, keskin tanqid yoki salbiy raqobat mavjud bo'lsa, o'quvchilar ijodiy faoliyatdan chekinadi. Shu bois o'qituvchi xatoni uyat emas, o'rganish jarayonining tabiiy qismi sifatida ko'rsatishi, tanqid o'rniga konstruktiv maslahat berishi va o'quvchilar o'rtasida hurmatli munosabatni qat'iy shakllantirishi lozim. Milliy musiqa merosidan foydalanish ham ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirishning muhim

omilidir. O‘zbek xalq qo‘shiqlari, maqom an‘analari, mumtoz va zamonaviy bastakorlar ijodi o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash, ajdodlar merosiga hurmat, vatanparvarlik, mehr-oqibat va madaniy davomiylik tuyg‘ularini shakllantiradi. Shu bilan birga, jahon musiqasi namunalarini o‘rganish boshqa xalqlar madaniyatiga hurmat, bag‘rikenglik va madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Demak, repertuar tanlash faqat badiiy did masalasi emas, balki ijtimoiy-pedagogik strategiyadir. Refleksiya esa bu jarayonning ajralmas qismi hisoblanadi. Refleksiyasiz hamkorlik tajribasi ongli ijtimoiy ko‘nikmaga aylanmay qolishi mumkin. O‘quvchilar birga kuylashi mumkin, ammo hamkorlik nima ekanini anglamasligi mumkin; ular yaxshi ijro etishi mumkin, lekin bu natijaga qanday o‘zaro yordam orqali erishilganini tushunmasligi mumkin. Shuning uchun har bir mashg‘ulot yakunida qisqa reflektiv savollar berilishi maqsadga muvofiq. Kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun bu savollar sodda shaklda, yuqori sinflar uchun esa yozma tahlil, mini-esse yoki guruh muhokamasi tarzida tashkil etilishi mumkin. O‘zaro baholash ham muhim metod bo‘lib, lekin u oldindan o‘rgatilgan qoidalar asosida amalga oshirilishi zarur. O‘quvchilarga fikr bildirish madaniyati, dalil keltirish, ijobiy jihatni ko‘rsatish va taklif berish usullari o‘rgatilmasa, baholash subyektiv tanqidga aylanib ketishi mumkin. Shuning uchun baholash mezonlari musiqiy va ijtimoiy ko‘rsatkichlarni birlashtirishi lozim: ritm, intonatsiya, diksiya, ifoda bilan birga hamkorlik, mas’uliyat, tinglash va yordam ko‘rsatish ham baholanishi kerak. Zamonaviy raqamli texnologiyalar ham musiqa ta’limida ijtimoiy kompetensiyani qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Guruh ijrosini yozib olib tahlil qilish, raqamli portfolio yuritish, bastakorlar haqida hamkorlikda taqdimot tayyorlash, turli ijrolarni solishtirish yoki onlayn muhokama maydonlaridan foydalanish o‘quvchilarning faolligini oshiradi. Biroq texnologiya jonli musiqiy muloqot o‘rnini bosmasligi kerak; u faqat uni boyituvchi vosita bo‘lishi lozim. Musiqa ta’limining eng kuchli ijtimoiy ta’siri aynan jonli jarayonda — birga nafas olish, birga eshitish, birga his qilish va birga ijro etishda namoyon bo‘ladi. Nazariy jihatdan qaralganda, mazkur maqola ijtimoiy kompetensiya faoliyatga asoslangan va tajribaviy o‘qitish orqali samarali shakllanishini tasdiqlaydi. O‘quvchiga faqat “hamkorlik qiling” deb aytish yetarli emas; u hamkorlikni musiqiy jarayonda boshdan kechirishi, qayta-qayta mashq qilishi va refleksiya orqali anglab borishi kerak. Musiqa darsi kichik jamiyat modeliga o‘xshaydi: turli ovozlar bir-birini yo‘qotmasdan uyg‘unlik yaratishi kerak. Aynan shu pedagogik g‘oya ijtimoiy kompetensiyaning mohiyatini chuqur ochib beradi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot natijasida musiqa ta’limi o‘quvchilarning ijtimoiy kompetensiyasini shakllantirish uchun yuqori pedagogik imkoniyatlarga ega ekani asoslandi. Musiqa darsi o‘quvchilarning nafaqat badiiy-estetik didi va ijrochilik malakasini, balki ularning muloqot madaniyati, hamkorlik ko‘nikmasi, empatiyasi, mas’uliyati, hissiy o‘zini boshqarishi, madaniy ongini va jamoaviy faoliyatda faol ishtirok etish qobiliyatini rivojlantiradi. Ijtimoiy kompetensiya bu maqolada shaxsning jamiyatda samarali va madaniyatli faoliyat yuritishi uchun zarur bo‘lgan integrativ sifat sifatida talqin qilindi. Tadqiqotda aniqlanishicha, musiqa ta’limida ushbu kompetensiyani shakllantirishning eng samarali metodlari hamkorlikka asoslangan xor va ansambl ijrosi, dialogik musiqa tinglash, reflektiv suhbat, madaniy mazmunli

repertuar tanlash, improvizatsion o‘zaro ta’sir, loyiha asosidagi badiiy faoliyat va shakllantiruvchi o‘zaro baholashdan iborat. Har bir metod ijtimoiy kompetensiyaning muayyan tarkibiy qismini rivojlantiradi: xor va ansambl hamkorlik va mas’uliyatni, dialogik tinglash turli fikrlarga hurmatni, refleksiya ongli ijtimoiy tajribani, milliy va jahon repertuari madaniy bag‘rikenglikni, improvizatsiya ishonch va moslashuvchanlikni, loyiha faoliyati rejalashtirish va jamoaviy javobgarlikni, o‘zaro baholash esa muloqot odobi va empatiyani shakllantiradi. Musiqa o‘qituvchisining roli bu jarayonda hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘qituvchi darsda psixologik xavfsizlik, o‘zaro hurmat, adolatli ishtirok, aniq rollar, ochiq muloqot, refleksiya va konstruktiv baholash muhitini yaratishi lozim. Ijtimoiy kompetensiyani rivojlantirish musiqa darsiga qo‘shimcha vazifa sifatida emas, balki darsning har bir bosqichiga singdirilgan maqsad sifatida qaralishi kerak. Amaliy jihatdan musiqa o‘qituvchisi har bir badiiy topshiriq ichida ijtimoiy topshiriqni ham ko‘rishi zarur: qo‘shiq o‘rganishda o‘quvchilar bir-birini eshitishni, ansamblda ijro etishda mas’uliyatni, musiqa tinglashda hurmatli fikr almashishni, milliy qo‘shiqlarni o‘rganishda madaniy o‘zlikni, improvizatsiyada esa ishonch va ijodiy javob qaytarishni o‘rganadilar. Shu tarzda musiqa ta’limi zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga mos, ijtimoiy yetuk, madaniyatli, hamkorlikka tayyor va badiiy-estetik dunyoqarashi rivojlangan shaxsni tarbiyalashning samarali vositasiga aylanadi. Kelgusidagi tadqiqotlarda musiqa darslarida qo‘llaniladigan ushbu metodlarning empirik samaradorligini aniqlash, ijtimoiy kompetensiyani baholash mezonlarini ishlab chiqish va turli yosh guruhlar uchun moslashtirilgan metodik tavsiyalar yaratish maqsadga muvofiqdir. Umuman olganda, musiqa o‘qituvchisining vazifasi o‘quvchilarga faqat to‘g‘ri kuylashni emas, balki boshqalar bilan uyg‘un yashashni ham o‘rgatishdir; bu esa pedagogikaning eng nozik va eng go‘zal “kompozitsiyasi” hisoblanadi.

1-jadval. Musiqa ta’limida ijtimoiy kompetensiyani shakllantirish metodlari

Metodik yo‘nalish	Asosiy faoliyat	Shakllanadigan ijtimoiy kompetensiya
Xor va ansambl ijrosi	Jamoaviy kuylash va cholg‘u ijrosi	Hamkorlik, o‘zaro eshitish, mas’uliyat
Dialogik tinglash	Asar mazmunini savol-javob asosida tahlil qilish	Hurmatli muloqot, fikrni asoslash, empatiya
Reflektiv suhbat	Ijrodan keyingi o‘zini va guruhni baholash	O‘zini anglash, javobgarlik, ijtimoiy xulqni tahlil qilish
Loyiha faoliyati	Konsert, taqdimot, musiqiy sahna ko‘rinishi tayyorlash	Rejalashtirish, rollarni taqsimlash, jamoaviy natija
Improvizatsiya	Ritmik va melodik savol-javoblar	Ijodiy ishonch, moslashuvchanlik, sherikka javob qaytarish

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Collaborative for Academic, Social, and Emotional Learning. CASEL SEL Framework: What Are the Core Competence Areas and Where Are They Promoted? Chicago: CASEL, 2020.

2. UNESCO. UNESCO Framework for Culture and Arts Education. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2024.
3. OECD. Social and Emotional Skills: Well-being, Connectedness and Success. Paris: OECD Publishing, 2023.
4. Chernyshenko, O. S., Kankaraš, M., Drasgow, F. Social and Emotional Skills for Student Success and Well-being: Conceptual Framework for the OECD Study on Social and Emotional Skills. Paris: OECD Publishing, 2018.
5. Elliott, D. J., Silverman, M. Music Matters: A Philosophy of Music Education. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2015.
6. Hallam, S. The Power of Music: A Research Synthesis of the Impact of Actively Making Music on the Intellectual, Social and Personal Development of Children and Young People. London: International Music Education Research Centre, 2015.
7. Hargreaves, D. J., MacDonald, R., Miell, D. Musical Identities. Oxford: Oxford University Press, 2002.
8. Jorgensen, E. R. Transforming Music Education. Bloomington: Indiana University Press, 2003.
9. Regelski, T. A. Teaching General Music: Action Learning for Middle and Secondary Schools. New York: Schirmer Books, 2004.
10. Green, L. How Popular Musicians Learn: A Way Ahead for Music Education. Aldershot: Ashgate, 2002.
11. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
12. Dewey, J. Democracy and Education. New York: Macmillan, 1916.
13. Gardner, H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books, 1983.
14. Swanwick, K. Teaching Music Musically. London: Routledge, 1999.
15. Campbell, P. S. Teaching Music Globally: Experiencing Music, Expressing Culture. New York: Oxford University Press, 2004.